

O CESTÁCH Z FENOMÉNU OHROŽENÍ

Zuzana Svobodová

Co by nás mohlo ohrozit? Je snadné představit si různé situace, kdy zaznívá předcházející věta, přičemž pokaždé může vnímání této otázky působit odlišně. Nechám stranou dnes často doporučované manažerské tázání, které má vést k prozíravému jednání, totiž když se stanovují cíle a mají se klást mimo jiné také otázky po hrozbách, možných ohroženích. Chci naopak poukázat na jiné dva případy, oba jsou krajní: Může jít o chvástavé holedbání se svými vlastními silami i konexemi, v takovém případě může být reakcí na tuto větu snad i vystřízlivění z mylného přesvědčení, že vyslovující tato slova je náš přítel či člověk hledající upřímně pravdu a dobro. Může jít ale také o slova, která byla vyřčena jedním z manželů či přátel v situaci lidsky zdánlivě bezvýchodné, v situaci umírání jednoho z nich. V takovém případě se budou slova vztahovat k *síle*, či raději uijme náležitějšího termínu: k *fenoménu* jiného druhu, totiž k fenoménu lásky či přátelství, který nikdo nedokáže definovat, změřit, popsat, vyjádřit beze zbytku, ale kterému se můžeme během života jako nejkrásnějšímu a zřejmě od počátku i vposledku nejdůležitějšímu daru otevřít a nechat jej proměňovat vše, co se nás týká. Neboť poznáme-li jej, totiž: zakusíme-li jej, pak již bytostně rozumíme, že je podstatou, z níž je utkáno veškeré bytí, totiž veškeré smysluplné bytí, které přichází k jevu, které existuje.

Druhý případ nás dovedl také k tomu, co je možné vnímat jako opak jakékoliv možnosti ohrožení. Ukazuje, kde hledat i uprostřed všech krizí, neštěstí, bolestí, zrad, nemocí, neshod, podvodů, záští, lží, násilí, nenávisti, nepřátelství, ale i lhostejnosti, kde hledat cesty, které jsou východiskem. Především o tyto cesty, o toto poutnictví z fenoménu ohrožení nám v tomto textu půjde.

Původ slova ohrožení je etymologií spatřován jako všeslovanský a souvisí

s výrazy pro bouřku.²¹⁶ Také bouřka je silou, která vzniká, když na sebe narážejí různé protisíly. Proto při hledání opaku se zdráhám hovořit o *síle* přátelství či lásky, neboť je zcela jinou „silou“, než jaké známe z bouřkového prostředí. Mohu-li však ještě chvíli hovořit o bouřce a využít metafor „klid před bouří“ a „čistý vzduch po bouřce“, snad tak lépe vyvstane v představě i to, k čemu dochází *ohrožením*, hrozbou, vyhrožováním, bouřením, bouřkou, čelením hrozné, hrozivé či hrozitánské hrůze. Ano, je to strach, co propuká v nás, jestliže jsme zažili bytostné ohrožení, hrůzu, kdy se nás dotýká *gorgos* (řecky ‚hrozný, strašný‘). Ve stoickém spise Zenóna z Kitia *Perí pathón* (DL 7, 110) prý byly rozlišovány čtyři druhy vášní: zármutek, strach, žádostivost a rozkoš. Diogenes Laertios připomínal, že v učení stoiků byly také tři dobré stavy duševní – radost, opatrnost a vůle: „Radost pokládají za opak rozkoše, ježto jim je rozumným vzrušením; opatrnost za protivu strachu, ježto je rozumným vyhýbáním se nebezpečství; mudřec totiž nebude prý mít nikdy strach, ale bude opatrný. Vůli pak pokládají za protivu žádostivosti, ježto je rozumnou snahou. A jako pod prvotní vášně spadají některé jiné, tak i pod prvotní dobré stavy duševní; tak pod vůli spadá laskavost, dobrotivost, přívětivost a srdečnost, pod opatrnost spadá stud a cudnost a pod radost potěšení, veselost a dobromyslnost.“ (DL 7, 116) Jestliže fenomén ohrožení se pojí se strachem, pak by dle stoiků byla opatrnost, jakožto rozumné vyhýbání se strachu, právě vlastností mudrce. Plnost moudrosti však nemá žádný člověk. Běžný smrtelník ohrožení vnímá, snad se ale pro toto vnímání ještě nemusí nechat zcela ovládnout vášní strachu.

Vnímáme-li dotyk toho, co je *gorgos*, prožíváme osamocenost, ztracenost, bezeztažnost, jako bychom se nemohli chytit ničeho a nikoho, neboť ani nestojíme pevně na zemi, jakoby se rozpadaly všechny naše možnosti bytí, nejsme schopni uchopit nic vnějšího ani nic vnitřního, prožíváme prázdnotu nikoli jen jako přihlížející, ale zevnitř, vnímáme prázdnotu. Myslím, že čtenář, který nyní vůbec nechápe, co je zde vyjadřováno, který nemá dosud zkušenost takové prázdnoty, může v klidu tento text odložit, neboť není pro něj, nepotřebuje totiž dosud hledat cesty, jak čelit fenoménu *gorgos*, nevnímá bytostné ohrožení, není poutníkem, kterého zasahuje prázdnota, zatím neprožil, co je vnímání prázdnoty, nerozumí, v čem je nesnesitelná lehkost bytí (srov. Milan Kundera, 1984), dobro bytí pro něj není křehké (srov. Martha Nussbaumová, *Křehkost dobra*, 1986).

Není zřejmě náhodou, že Josef Pieper v roce 1970 vydává spis *Überlieferung* (tradice), který zakončuje slovy o tom, jak v tehdejší době dva důležití filoso-

---

²¹⁶ Srov. pojem „hrůza“ in Rejzek, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001.

fičtí kritici užívají pojem prázdnota, když se vyjadřují ke stavu filosofie.²¹⁷ Od té doby byla i naše doba nazvána jako éra prázdnoty (Gilles Lipovetsky vydal v roce 1983 knihu *L'ère du vide: Essais sur l'individualisme contemporain*).

Předcházející odstavce a odstavce následující dělí jedna ohrožující a hrůzná událost, které je nyní svět svědkem. Z příkazu ruského prezidenta zaútočila na suverénní stát Ukrajinu ruská vojska, vše ovšem na ruské straně v atmosféře lži a přesvědčování vlastních vojáků, že právě ohrožené ruské občany jedou na Ukrajinu osvobozovat. Tuto rétoriku o osvobození z úst agresorů již dějiny zaznamenaly vícekrát a mnozí čeští občané si ji ještě pamatují ze srpna roku 1968. Je to ale právě struna ohrožení, na kterou hrají agresoři. Jak se bránit, je to možné? Je možné se ubránit ohrožení? Je dobré se bránit ohrožení?

Je jistě rozdíl mezi tím, když jsme vystaveni agresorovi, který nás ohrožuje na samotných životech, a mezi pouhou představou ohrožení. Je-li ohrožení realitou, nemyslím si, že je dobré se zcela a úplně veškerému pocitu ohrožení bránit. Není-li ohrožení realitou, pak považuji za nesmyslné si ohrožení vymýšlet. Je, nebo není ohrožení realitou? Nyní zvláště je třeba přítomnou realitu ohrožení potvrdit. Ne každý je samozřejmě této realitě vystaven stejně. Ale jde o fenomén ohrožení a jako mnoho jiných fenoménů, tak i ohrožení je některými lidmi vnímáno silněji a jinými, byť stojí na témže místě a ve stejném čase, je vnímáno méně. Nejde vždy o místo a čas jako měřitelné a zaznamenatečné jednotky. Mohu vnímat ohrožení i napříč věky a místy. Mohu se však také fenoménu ohrožení bránit, odmítat jeho vliv. Je to však dobře? Je dobře nečelit, či bránit se čelit tlaku ohrožení? Zde jistě záleží na charakteru, na osobnosti člověka.

Jsem přesvědčena, že právě také aktuální situace potvrzuje a ještě potvrdí, že něco dobrého je možné lidsky činit i v ohrožení. Věřím, že se prokáže a ukáže, co je možné a dobré prakticky dělat, když prožíváme hrůzu, když jsme v tlaku, náporu ohrožení. Civilizovaný svět odpovídá na agresi semknutím a následným (rozmanitým) tlakem na agresora, aby od své agrese ustoupil, aby přestal ničit nevinné životy a likvidovat krajinu svobodné země, aby ustoupil od svých mocenských nároků a dopřál svobodu. Ve chvíli, kdy píšu tyto řádky, není jasné, zda a jak se konflikt rozhoří, k čemu povede, ani jak dlouho bude trvat. Evropa ale již pochopila, že dopustila rozhoření války na svém území. Civilizovaný svět nyní stojí na straně oběti a snaží se pomoci, právě sleduji zprávu, kterou před 17 minutami ukrajinský prezident oznámil, že japonský premiér posílá Ukrajině sto miliónů dolarů a plně podporuje sankce proti Rusku, a Volodymyr

---

²¹⁷ Srov. PIEPER, Josef. *Tradition: Concept and Claim*. Transl. by E. Christian Kopff. 1st ed. South Bend, Indiana: St. Augustine's Press, 2010, s. 67.

Zelenskyj píše o této pomoci jako důkazu o celosvětové, globální protiválečné koalici. Zároveň přicházejí zprávy o padlých na obou stranách války, včetně dětí, školáků a školaček. Čtu výpovědi starých žen, které přežily druhou světovou válku, zejména jedna otázka, kterou jsem takovýmto způsobem zaznamenala, zní mi nyní v hlavě: „Copak jsme se nic nenaučili?“ Lze se naučit, poučit, vyučit natolik, aby již k žádné agresi nedocházelo? Teď se zdá, že to možné není. Zdá se, že ohrožení, vyhrožování, hrůza zde bude s námi. Je ale možné přesto, že čelíme hrůze, že prožíváme hrůzu nicoty, něco lidského činit?

Právě ten, který někdy prožil tuto prázdnotu, ten, který zná pocity naprosté osamělosti, kdo prošel hrůzou, může podávat svědectví o tom, co v takové situaci pomohlo a pomáhá. Na vlastní kůži jsem válku neprožila. Přesto hrůza osamělosti ke mně mluví například z biblických Žalmů, v nichž je možné slyšet zpěvy o tom, jak se od žalmisty všichni odvrátili, postavili se proti němu, usilovali o jeho život. I tyto zpěvy jsou pro mě dostatečně živé a umím je spojit s vlastní zkušeností, byť na mě nikdo nabitou zbraní dosud nemířil. Rozumím také tomu, že žalmista našel záštitu v Hospodinu, v Bohu, kterého vnímá jako počátek i konec veškerenstva. Rozumím tomu, že lidská náklonnost se může proměnit v nenávist, ale i v situaci největší osamělosti je člověk bytostí, která čelí – čelí hrůze, ale v této hrůze je zkouška, tříbení, zda je možné skrze a v této zkušenosti přesto v lásce či přátelství říci: Co by nás mohlo ohrozit? Dívám se na fotografii mladičké školačky, která právě přišla ve válce na Ukrajině o život, a mohu k tomu připojit slova ze včerejšího druhého čtení nedělní liturgie: „Kde je, smrti, tvé vítězství? Kde je, smrti, tvůj osten?“ (1 Kor 15,55) Tato dívka již nedokončí základní školu, ale její smrtí se její život nestal bezesmyslným. Její život měl i tak smysl, a protože jsem ji nikdy živou nepoznala, tak – jakkoli je to hrozné (*gorgos*) – skrze smrt tato dívka žije i v mém srdci. Je hrozné přijít o dítě, přijít o blízkého. Ohrožení však nemá poslední slovo. Smrt nemá poslední slovo. Není tomu tak jen pro ty, kteří se hlásí k nějaké konkrétní víře, která věří ve vzkříšení. Najdeme v dějinách svědectví mnoha jiných, kteří se označovali za nevěřící, jak jim přátelství či láska umožnily potvrzovat, že ohrožení nemá poslední slovo.

Co je tedy fenomén ohrožení? Jev, kdy jsme vystaveni hrůze. Jak v takové situaci jednat lidsky? Je možné lidsky čelit ohrožení. Má-li člověk zkušenost lásky či přátelství, může čelit i uprostřed největšího ohrožení skrze tuto zkušenost a vypovídat: Co by nás mohlo ohrozit? Tím není řečeno, že takový člověk nic necítí, neříká se zde, že se ohrožení nevnímá, ale že ohrožení není vnímáno jako základní a hlavní síla, ale jako součást tohoto života, který je prožíván, ale který je nesen podstatnějším vazbou, či „silou“ jiného druhu, než

jakou vyvolává ohrožení, a díky této vazbě mohou být vyslovena tato slova i v posledním záchvěvu života jako pravdivá. Tato pravda, tato pravdivá vazba, která je samotným pramenem žití, nemůže být žádným ohrožením zničena. O této pravdě psal Mistr Jan Hus, toto je ta pravda, která vítězí nad vším, toto je ta pravda, v jejímž poznání také nám odkázal stát a v níž sám toužil stát až do konce.

Dnes vidíme, jak se pravdy ti včera ještě mocní bojí. Šíření pravdy bylo důležité v každém čase. V čase války je to důležité obzvlášť. Kdo může vidět pravdu, kdo pozná pravdu skutečně v tom smyslu, že ji přijme, ten je osvobozen. Osvobozen k vlastní svobodné volbě. Bez svobodné volby, bez možnosti svobodně si zvolit svou vlastní cestu není lidský život zcela rozvinut. Můžeme sice přežívat jako otroci, vazalové či služebníci, ale pokud nemůžeme uplatnit svobodu při svém rozhodování a při svých činech, zůstává to podstatné z našich životů neuskutečněno. Zůstává stále však jako možnost, která bude až do posledních dnů možností, která může být uskutečněna. V odpovědi na osobní, jedinečné, autentické poznání pravdy, které staří Řekové nazývali *theória*, se svobodně projevuje nejcennější vklad lidskému životu. Nikdy však nebyla zkušenost *theória*, vzhledu, poznání pravdy popisována bez vztahu k odpovědnosti. Svoboda, která se z poznání pravdy rodí, je také odpovědností. Rozená často v odpoutání, samotě, kde nejsou ani slova možná, ale vedoucí k odpovědnosti, která souvisí také s vyslovováním slova pravdy dál, i když je to již „jen“ svědectví o pravdě, pravdy. Pravda sama, *alétheia*, je odkrytost, nezakrytost, neskrytost, ale již její řečtí milovníci věděli, že sama se skrývá davům, masám, mnohým. To, co se však mnohým neskrývá, je právě ohrožení, ohrožování, hrozby, které se naopak pojí se lží, jak jsme toho svědky i u toho, kdo rozpoutal tuto válku.

Člověk, kterému bylo dáno čerpat z vlastní zkušenosti s vzhledem, který je darem, ten si uvědomuje, že se mu tohoto dostalo, a ví také, že pokud jde o pravdu, pak to nemůže být jinak, neboť nyní chápe, že všechny upachtěné, vysoustružené a vykonstruované, byť umělecky třeba zdařilé i třeba nejvíce společností oceňované, ale jaksi „jen“ poskládané výrobky či zkušenosti z naší lidské, příliš lidské strany, jsou zkušenostmi jiného druhu, které nelze srovnávat s darem, který přichází skrze vzhled, skrze *theorii*. Právě zde se rodí ono vědomí neohrožitelnosti jádra, ze kterého vše jsoucí vychází. Žádný člověk, který prožil vzhled a přijal jej právě takový, jakým je, totiž jako dar, také nebude tvrdit, že je moudrým a že jeho poznání pravdy je úplné. V tom tkví základ Sokratovy moudrosti, že chápe – nahlíží – pramen, z něhož vše pramení a jehož nejsme a nikdy nebudeme pány, ale budeme snad ti, kteří jsou pozváni

a obdarováváni. Již zmíněný Josef Pieper opakuje v mnoha svých dílech, jak již bylo také velkými mysliteli před ním popisováno: Lidské štěstí tkví v možnosti kontempace, člověk je „bytost, která v posledním základu touží zřít“.²¹⁸ To je také možné chápat při promyšlení příběhu o mudrcích z východu, kteří putovali za hvězdou, aby viděli Spasitele – toužili spatřit, zřít.

Žádný z lidí však není ten, který má zcela čisté oko, aby mohl zcela čistě patřit. Příběh o nevinném oku je mýtem, třeba vždy znovu i smysluplně ožívajícím, jak popisuje například Erik Forrest,²¹⁹ ale je to příběh, jehož vyprávěním se máme inspirovat k „novým vizím“, které budou schopné či alespoň schopnější než ty dosavadní, aby čelily předsudkům a falešným představám či dojmům. David Rybák upozorňuje v recenzi na slovenskou publikaci *Filosofia výchovy*, jejímž autorem je Andrej Rajský, podobně: „Jsme vždy již zasazeni do jisté (své) perspektivy a žádný pohled není nevinný. Můžeme ale vlastní zúžené perspektivy vždy znovu překračovat tím, že je zohledníme v celku, totiž právě jako perspektivy.“²²⁰

Co tedy znamená „zohlednit v celku“? To neznamena vytvářet vlastní celek, ale značí to (jen a právě) odkázat na celek, na něj totiž člověk může jen odkazovat, což dělá právě tím, že vyznává, že jeho pohled je jen jednou z možných perspektiv. Tím člověk neohrožuje druhé, kteří mají jinou perspektivu, ani to neznamena skrývat se s perspektivou vlastní. Je to výpověď dostatečně svobodného a dostatečně odpovědného člověka, který je si vědom své vlastní omezenosti, ne-celkovosti. Proto je možné, jakkoli metaforicky, také hovořit o tom, že žádný lidský pohled není nevinný. Vyjadřuje se tím pokora před celkem, který nemáme, ale který má nás. Vyjadřuje se tím pokora před pravdou, kterou nemáme, ale která má nás.

Básník W. H. Auden, který se narodil v britském Yorku a zemřel ve Vídni, přesto označován jako americký básník, by zřejmě souhlasil jen do jisté míry s výše uvedeným tvrzením o tom, že žádný pohled není nevinný. Podle svého výroku byl totiž přesvědčen, že existuje jedna činnost, která je nevinná. A tou je dle Audena hra.²²¹ Je však hra nevinná jako lidská činnost? Není tomu tak, že hra je spíše darem člověku, v níž člověk vstupuje do jiného světa, a tím je pro

---

²¹⁸ PIEPER, Josef. *Štěstí a kontempace*. Přel. Jan Frei. Praha: Krystal OP, 2021, s. 66.

²¹⁹ FORREST, Erik. "The 'Innocent Eye' and Recent Changes in Art Education." *Journal of Aesthetic Education* 19, no. 4 (1985): 103–14. <https://doi.org/10.2307/3332302>.

²²⁰ RYBÁK, David. RAJSKÝ, Andrej. *Filosofia výchovy*. Vybrané state. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2021. 267 s. (recenze) *Paideia: Philosophical E-journal of Charles University* 18, no. 1 (2021): 3. <https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/2148/1647>.

²²¹ V originále zní Audenův výrok: „No human being is innocent, but there is a class of innocent human actions called Games.“

čas hry běžnému lidskému životu ztracen či vzdálen natolik, že se vymyká vině? Může však člověk žít svůj život zcela ve hře a být tak nevinný? Byl by takový život lidský? Neohrožoval by tímto způsobem člověk svou vlastní možnost žít život lidský? Nebyla by tato snaha o úkryt v nevinnosti hry marnou snahou utéct před fenoménem ohrožení, který přichází do lidského života?

Při promýšlení fenoménu ohrožení a hledání cest, jak nepropadnout prázdnotě, pocitům opuštěnosti a osamění, tak kromě přátelství a lásky se ukazuje také fenomén hry, který bývá označován jako znamení kultury, tedy jako znamení specificky lidské činnosti. Toto téma zde již nebude dále otevřeno, ale chci poukázat na společný rys: totiž jak přátelství, láska, tak hra, kultura jsou lidskými, neboť člověk nežije jen sobě, ale žije jako bytost *polis*, jako bytost, která se rodí do světa lidského, přičemž může žít také na světě a být si vědoma světa jako smysluplného celku, v němž fenomén ohrožení nemá poslední slovo.

Citovaná literatura

- FORREST, Erik. "The 'Innocent Eye' and Recent Changes in Art Education." *Journal of Aesthetic Education* 19, no. 4 (1985): 103–14. <https://doi.org/10.2307/3332302>.
- PIEPER, Josef. *Štěstí a kontemplace*. Přel. Jan Frei. Praha: Krystal OP, 2021.
- PIEPER, Josef. *Tradition: Concept and Claim*. Transl. by E. Christian Kopff. 1st ed. South Bend, Indiana: St. Augustine's Press, 2010.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001.
- RYBÁK, David. RAJSKÝ, Andrej. *Filosofia výchovy. Vybrané state*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2021. 267 s. (recenze) *Paideia: Philosophical E-journal of Charles University* 18, no. 1 (2021): 3. <https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/2148/1647>.